

A nevelés és a gyermeki jogok

Arra vállalkozom, hogy a nagy társadalmi-történelmi korszakváltás kapcsán megvizsgáljam a nevelés kérdései és a gyermeki jogok közti összefüggéseket.

Úgy gondolom, hogy miként a nyolcvanas évektől a világ egészét veszélyeztető átfogó problémák megoldása is új tudományos magatartás- és megközelítésmódokat kíván meg, ugyanúgy a nevelés és a gyermekvédelem kérdései is új megközelítést igényelnek.

Feltevésém szerint a korszakváltást megelőző *manifesztumok* (az alapvetően *erkölcsi szabályozás*) helyébe a nemzetközi *jogi egyezmények* szabályozó ereje lépett. Ez az új alap és megközelítés – a nemzetközi egyezményekbe foglalt jogi szabályozás – megjelent a nevelés-oktatás, illetve a gyermekvédelem területén is. Új helyzet alakult ki azzal, hogy a kötelezettségeket nem jelentő felhívásokat, deklarációkat felváltó nemzetközi egyezmények az azokhoz csatlakozó nemzetekre, államokra nézve – ellentétben a korábbi dekrétumokkal – ténylegesen is kötelező érvényűek, számonkérhetők és szankcionálhatók. Ilyen értelemben teremtett új helyzetet a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény elfogadása is.

A korszakváltás előzményei (1915-1989)

A korszakváltást megelőző történelmi időszak határát a századelőn, illetve az első világháború végével jelölhetjük ki. A világháborút követő korszak annyiban nevezhető újnak, hogy a háború legkiszolgáltatottabb áldozataiért – a gyermekekért – tevékenykedők leghaladóbb képviselői túlléptek a gyermekeket segítő alapok, alapítványok, egyletek, egyesületek létrehozásán. Bár ezeket továbbra is rendkívül fontosnak tartották, tevékenységüket kiszélesítették a nemzetközi segítségadás felé. Ilyen volt például az 1919-ben *Miss Eglantyne Jebb* által Londonban alapított *The Save the Children Fund* (Salvate Parvulos) „Mentsd meg a gyermeket!” tevékenysége, amely a háború ártatlan áldozatain igyekezett segíteni. 1920 januárjában ugyanez az *Eglantyne Jebb* lesz az

egyik alapítója a Nemzetközi Gyermekmentő Szövetség-nek (Union Internationale de Secours aux Enfants) Genfben, melyhez elsőként francia, finn, svéd, svájci egyesületek csatlakoztak, de megtalálhatók mellettük a legtöbb európai ország gyermekvédelmi intézményei is. A Gyermekmentő Szövetség a háború sújtotta, éhező területekre összpontosította tevékenységét (Abesszínia, Albánia, Ausztria, Bulgária, Magyarország, Németország, Oroszország stb.; gyermeknyaraltatás, élelmiszersegély, mintafalvak létrehozása, orvosi rendelővel egybekötött napközi otthonok stb.). A két szervezet szorosan együttműködött egymással, s a továbbiakban a gyermekmentés helyett a megelőző gyermekvédelmet kívánták építeni.

A nemzetközi segítségadás túl megjelent egy olyan szabályozás is, amely a gyermekek ügyében általános, nemzetek fölötti érvénnyel bírt. Ezzel a szándékkal fogalmazódott meg az 1924. évi *Genfi Nyilatkozat*. Az öt pontból álló deklaráció betérjesztését a Nemzetközi Gyermekvédő Szövetség kezdeményezte 1924-ben a Népszövetség Közgyűlésén. Szövegét egy korabeli hazai fordításból idézem:

„I. Genfi Szózat

A gyermek jogát hirdeti ez a Genfi Szózat, melyben megértvén, hogy a gyermeknek a legjobbal tartozik az ember, minden nemzet férfja és nője – faji, nemzetiségi, felekezeti különbség nélkül – tanúságot tesz e kötelezettségei mellett:

I. A gyermek egészséges fejlődését anyagilag és szellemileg biztosítani kell.

II. Az éhező gyermeknek enni kell adni; a beteg gyermeket ápolni kell; a fejletlen

gyermeket buzdítani; az eltévelyedettet jó útra vezetni; az árvát, az elhagyottat felkarolni, gyámolítani.

III. Bajban legelőbb a gyermekeken segítsünk.

IV. A gyermeket képessé kell arra nevelnünk, hogy kenyerét megkereshesse, és meg kell védelmeznünk mindennemű kihasználás ellen.

V. A gyermeket úgy kell nevelnünk, hogy átérezze, hogy embertársai javát legjobb képességeivel kell majd szolgálnia.” (1)

Ugyanez a Genfi Nyilatkozat napjainkbeli, felfrissített fordításban így szól:

„1. A gyermek normális fizikai és szellemi fejlődéséhez szükséges valamennyi erőforrást biztosítani kell számára.

2. A gyermeket, ha éhes, meg kell etetni, ha beteg, meg kell gyógyítani. A szellemileg visszamaradt gyermeket segíteni kell, a vétkező gyermeket át kell nevelni, az árvákról és az elhagyott gyermekekről gondoskodni kell.

3. A gyermeket kell elsőnek menteni vész esetén.

4. Biztosítani kell a gyermek megélhetését és védeni kell őt a kizsákmányolás minden formájától.

5. A gyermeket annak tudatában kell felnevelni, hogy képességeit embertársai szolgálatába állíthassa.” (2)

Figyelmesen elemezve a szöveget, a helyenként előforduló fordításbeli eltéréseket a két korszak pedagógiai szellemisége közti különbségből következőnek feltételezhetjük. Ilyennek vélem a 2. pontban a „fejletlen gyermek” helyett a „szellemileg visszamaradt gyermek” megnevezés használatát. Jellegzetesen a korszakváltáshoz rendelhető itt a szóhasználat változása. *Illyés Sándor* professzor a VI. Nevelésügyi Kongresszuson elhangzott előadásában kifejezetten ebből a szempontból állította középpontba a ‘különösség’ címszóval összefüggésben a speciális nevelést igénylő gyermekek problémájának mint pedagógiai problémának a megjelenését. (3)

Ugyanítt a 2. pontban az *elhagyott gyermekről* történő gondoskodás szóhasználat is egzaktabb és jogszerűbb, jogilag értelmezhetőbb, mint a *gyámolítás* fogalma.

Sajátosan alakul a 4. pont *gyermekmunkával* kapcsolatos megfogalmazása a két fordításban. A két szóhasználat közti különbség a gyermekmunka megítélésével kapcsolatos álláspontok és megítélések változását mutatja.

Úgy tűnik, a kor szellemi áramlataival egybeesett, illetve azoknak jól megfelelt a Genfi Nyilatkozat manifesztum jellege és műfaja. Mint tudjuk, 1924-ben tartotta kongresszusát a Genfi-tó partján, a Genf-től mintegy 80 kilométernyire levő Montreux-ben a Ligue Internationale pour l'Éducation Nouvelle (a *Ferrière* által alapított Új Nevelés Ligája). (4) Az sem lehet véletlen, hogy a kor leghaladóbb gondolkodású pedagógusainak konferenciája ugyanabban az évben, s szinte ugyanott zajlott, mint a Népszövetség ülése. Feltételezésem szerint e Nyilatkozat az Új Nevelés Ligájának kongresszusán részt vevő *C. Freinet*-re is hatással lehetett. E feltevést megerősíteni látszik az a charta, amelyet Freinet fogalmazott *A gyerekek alapvető jogainak és szükségleteinek chartája* címmel. (5)

Ugyanebben az időben fogalmazódtak meg *Janusz Korczak* gondolatai a gyermekek jogairól. Az 1929-ben, Lengyelországban publikált munkájában így írt a Genfi Nyilatkozatról: „A genfi törvényalkotók összekeverték a kötelezettségeket és a jogokat; a nyilatkozat hangvétele inkább rábeszélő, mintsem követelő: a jószándékra apellál, jóindulatért esdekel.”

Adataim szerint Korczak szinte az egyetlen volt ezekben az években, aki nem hitt a kiáltványok, manifesztumok, dekrétumok mindenhatóságában, erejében. Árvaházi és a háború utáni tapasztalatai másról szóltak, másféle gyermeki jogokat fogalmaztattak, írtak le vele. (6) Hivatkozott munkájában Janusz Korczak felsorolja, hogy miféle jogokra, miféle tiszteletre kellene az embereknek gondolniuk a gyermekkel kapcsolatosan.

Egyetlen esetben mégis a *Genfi Nyilatkozat* 3. pontja alapján hivatkozott a jószándéokra, esdekel a jóindulatért. Úgy látszik, 1940-ben, a gettóba szorított Varsói Árvaház vezetőjének s a népszerű rádió-

adások öreg doktorának kétségbeesése diktálta, hogy vész esetén a gyermekmentés kötelezettségére figyelmeztesse az emberiséget. (7)

Sajátos adalék, hogy a Művelődésügyi Munkások Internacionáléjának 1928. évi lipcsei pedagógiai tanácskozásán több előadás is elhangzott (görög, illetve japán előadótól), amelyek jogi kérdésként vetették fel a proletárgyermek helyzetét. (8)

Az első világháború végétől számított „manifesztumos” korszak új irányai 1948-tól egyre élesebben kezdtek kirajzolódni. Ebben történelmi jelentőségű lépést jelentett az ENSZ Közgyűlésen 1948. december 10-én (Emberi Jogok Napja) elfogadott *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*. A Nyilatkozatot történelmi jelentőségűnek kell tekintenünk még akkor is, ha elfogadásakor még nem bírt jogi erővel, ám világszerte széles körben befolyásolta a nemzeti alkotmányokat és törvényeket, s megalkotásától napjainkig erőteljes hatást gyakorolt a nemzetközi jogalkotásra, a jog fejlődésére. Ekkortól indul meg az a folyamat is, hogy olyan szerződéses rendelkezésekké, egyezményeké alakítsák át ezen alapelveket, amelyek jogi kötelezettséget jelentenek a Nyilatkozathoz csatlakozó, azt megerősítő államok számára.

Az 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának szerves részét képezik a gyermekek jogai.

A jogi kötelezettségek nélküli nyilatkozattételektől, dekrétumoktól történő elmozdulás jelentős lépése volt az ENSZ Gyermeki Jogok Nyilatkozatának az akkori hetvennyolc ENSZ-tagállam általi elfogadása 1959. november 20-án.

Bár a tíz pontban megfogalmazott Nyilatkozat nem bírt törvényi erővel, de referencia értéke volt: „inkább erkölcsi, mint jogi érvénnyel rendelkezett.” (9)

Az 1959. évi *Gyermeki Jogok Nyilatkozata* bevezetésében jogelődjének tekinti az 1924. évi *Genfi Deklarációt*. Ezt a folytonosságot vállalja éppen harminc évvel később, az 1989. november 20-i ENSZ közgyűlésen elfogadott, a *Gyermek Jogairól Szóló Egyezmény*, amely egyben a korszakváltás dokumentuma is. (10)

A korszakváltás – különös tekintettel a nemzetközi jogi szabályozás elterjedésére

A második világháborút követő gazdasági fellendülés, az anyagi növekedés, illetve az annak mítoszától megrészegített nemzetek, országok, azaz a fogyasztói társadalom felé hajszolt világ képe elgondolkodtatta a társadalmelemzőket. Számukra egyre világosabbá vált, hogy a fejlődést követő, az azzal együttjáró negatív jelenségek, mint az emberiséget fenyegető veszélyek (túlnépesedés, elégtelen élelmiszer-ellátás, természeti erőforrások csökkenése, az ipari termelés aránytalan növekedése, környezeti ártalmak) együttes megoldásokat kívánnak. Nincs, illetve nem lehet a világtól elszakított nemzeti fejlődés – vélték többen is. A nemzeti problémák helyébe lépő globális problémákról történő együttes gondolkodás felismerésében, ösztönzésében tagadhatatlanul jelentős a Római Klub szerepe, amelynek tagjai 1972-ben *A növekedés határai* című jelentésükben leleplezik az anyagi növekedés mítoszáét, a fogyasztói társadalmat, s megfogalmazzák a világot fenyegető legfőbb veszélyeket. Alapkérdésnek tekintik annak eldöntését, hogy a differenciálatlan vagy a szerves növekedést választja-e az emberiség akkor, amikor az erőforrások kimerülőben vannak, amikor a Föld egyik féltekéjén az éhhalál pusztít. Azt is világosan látták a Klub tudósai, hogy a válságok nem átmenetiek, s megoldásuk csak globális erőforrás-elosztással, azaz együttműködéssel lehetséges. Így kerül előtérbe a globális gondolkodásmód, az átfogó megoldások keresése. Az is egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a válságok megelőzése célravezetőbb, s ilyen értelemben fontosabb, mint a kezelésük. Ezért kell kezdeményezni az ember számára szükséges, de még elviselhető változtatásokat. (11)

Az 1976. évi RIO-jelentés (Reshaping the International Order) a különböző lehetőségek, eszközök, megközelítési módok felvillantásával kísérletet tesz a világban fellelhető egyenlőtlenségek felszámolására. Ilyen lehetséges megoldásnak mutatko-

zik a világmodellek kidolgozása, a nemzetközi jövőkutatás mint a világproblematika kutatása, illetve a felhasználás, a fogyasztás ésszerűsítése. (12)

Ilyen lehetőség az egyén tökéletesedése is, az alkotó tanulás, a társadalom peremére szorultaknak, és az ifjúságnak mint tiszta forrásnak a bevonása az átfogó problémák megoldásába. E gondolatokat tükrözi Aurelio Peccei munkája is: „Legsürgetőbb feladataink egyike tehát, hogy számukra, a társadalom peremére szorult emberi lények számára lehetőséget teremtsünk valamiképpen részt vehetni a jövő alakításában... a mai világ a meglett korúaké, ők irányítanak. Viszont a fiatalok ki vannak zárva a »felnöttek játékaiból«. Még csak a véleményükre sem kíváncsi senki, holott a döntések a távoli jövőben fejtik ki hatásukat, s ezeket a hatásokat a mai fiatalok, nem pedig a mai felnőttek érzik majd a saját bőrükön.” (13)

A holisztikus szemlélet, az átfogó megközelítés megjelenése – mint a gazdasági-társadalmi problémák

megoldását segítő lehetséges eljárás – nyomon követhető az oktatás-nevelés világjelenségeinek elemzése kapcsán is.

A nemzetközi jogalkotásban hasonló folyamatok figyelhetők meg. Már 1948-tól, az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* elfogadása után egyre nyilvánvalóbbá lett az ENSZ-ben, hogy a nemzetközi nyilatkozatokat megerősítő államoknak jogi köte-

lezettséget kell vállalniuk. Csakhogy: erre nem lehet kényszeríteni a csatlakozókat, ezért olyan konstrukciókat, megoldásokat kellett keresni, amelyek garanciákat teremtenek e kötelezettségek betartására. Már ebben a szellemben született két egyezség-
okmány 1966-ban: *A Gazdasági, Szociális*

és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, illetve *A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és Fakultatív Jegyzőkönyve*, amelyek legkevesebb harmincöt állam megerősítésével lépnek életbe három hónappal az előírt számú csatlakozó aláírása után. A csatlakozás folyamatát és feltételeit nehezítette, de az egyezményekben foglaltak megtartását garantálta az egyezményt aláírók azon kötelezettsége, hogy saját jogszabályaikban alkalmazzák, jogrendjükbe beépítik az *Egyezségokmányba* foglaltakat. További garanciákat kínáltak a *Fakultatív jegyzőkönyv*hez történő csatlakozás végrehajtási intézkedései (a részes államok éves jelentési kötelezettsége; az Emberi Jogok Bizott-

ságának létrehozása; a részes államok – de magánszemélyek is – bejelentési és panasztételi joga stb.). Lassan gyűltek az aláírások, csupán tíz év múlva, 1976-ban léphetett életbe a két *Nemzetközi Egyezségokmány*.

Ez a tárgyalásmód, a nemzetközi jogi szabályozásnak ez az új (garanciákat adó és akár szankciókat is lehetővé tevő) meg-

Ilyen lehetőség az egyén tökéletesedése is, az alkotó tanulás, a társadalom peremére szorultaknak, és az ifjúságnak mint tiszta forrásnak a bevonása az átfogó problémák megoldásába. E gondolatokat tükrözi Aurelio Peccei munkája is: „Legsürgetőbb feladataink egyike tehát, hogy számukra, a társadalom peremére szorult emberi lények számára lehetőséget teremtsünk valamiképpen részt vehetni a jövő alakításában... a mai világ a meglett korúaké, ők irányítanak. Viszont a fiatalok ki vannak zárva a »felnöttek játékaiból«. Még csak a véleményükre sem kíváncsi senki, holott a döntések a távoli jövőben fejtik ki hatásukat, s ezeket a hatásokat a mai fiatalok, nem pedig a mai felnőttek érzik majd a saját bőrükön.”

oldása jelenik meg a legvédtelenebbek, legkiszolgáltatottabbak védelmének kérdéseiben is. Így születik meg – a *Nyilatkozat* tartalmát felidézve, formailag új műfajt követve – a *Gyermek Jogairól Szóló Egyezmény*.

„A társadalom humanizálódásától nyilvánvalóan elszakíthatatlan és éppoly tökéletlen, ellentmondásos trendet transzformálta *erkölcsi követelésből jogi követelésé* – természetesen nem előzmények nélkül – az ENSZ Közgyűlése által 1989. november 20-án elfogadott *A Gyermek Jogairól Szóló Egyezmény* – értékelte a szóban forgó dokumentumot annak magyar elemzője. A nemzetközi egyezményben rögzített fundamentális jogok – bármennyire is jelentősek az értékorientáció szempontjából – önmagukban még csak manifesztumok, amelyek »perelhetővé« csak akkor válnak, ha konkrét jogintézményben realizálódnak.” (14)

Ha az *Egyezményt* témánk szempontjából korszakváltó dokumentumnak tekintjük, azt is kimutathatjuk, hogy az ENSZ szakosított szervezeteiben is paradigmikus változás indul meg: „Az Egyezmény hatására az UNICEF programja is átalakult: a segélyközpontú megközelítést felváltotta a gyermekek jogainak érdekében végzett célirányos tevékenység.” (15)

A gyermeki jogok kezelése. A Gyermekjogi Egyezmény

Létrejött tehát a *Gyermek Jogairól Szóló Egyezmény!* Az ezt megelőző folyamatokban még egy nagyon jelentős tényező szerepét kell megemlítenünk: a nem kormányzati szervekét. Ritkán hangzik el a Genfi Konvencióval kapcsolatosan, hogy magánkezdeményezés, mai szóhasználatnál civil kezdeményezés indította el létrejöttét (Eglentyne Jebb asszonyé és a The Save the Children Fund-é). Az 1989. évi *Egyezmény* létrehozásában immár szervezetten kaptak szerepet a nem kormányzati szervek. Az ENSZ keretén belül működő munkacsoport munkájában vettek részt, és jelentős feladatot vállaltak a 159 tagállam közötti kompromisszumok keresésében, a

kapcsolódási pontok megtalálásában, miközben messzemenően figyeltek az érintett felek érzékenységére.

Feltehetnénk a kérdést: miért tartott az egyeztetés, a kompromisszumkeresés tíz esztendeig? Az egyik lehetséges válasz a kötelezettségvállalás súlya: a nemzetközi konvenció ugyanis jogi eszközökkel kényszerítheti az érintett államokat az *Egyezmény* betartására. Ám nemcsak az újabb kötelezettségvállalás terhe miatt nem siettek az egyes államok a csatlakozással. A köztük levő gazdasági, kulturális, politikai, jogi, vallási stb. eltérések is korlátokat szabtak. S ha mindezekre talált is áthidaló megoldásokat a tervezett *Egyezmény*, a csatlakozóknak azt is vállalniuk kellett, hogy lehetőségeik, teljesítőképességük szerint követik az aláírásra váró okmányban foglaltakat. Tovább nehezítette a dolgokat, hogy az egyes államoknak összhangba kellett hozniuk saját törvényeiket a magasabb szintű nemzetközi törvénnyel ahhoz, hogy adaptálhassák azt.

Külön tanulmányt érdemelne e tekintetben a hazai helyzet. A Magyar Köztársaság képviselője 1990. március 14-én írta alá az *Egyezményt*, amely – mivel 1990 szeptemberéig a megfelelő számú állam ratifikálta azt – hatályba is léphetett. Az *Egyezmény* befogadására megindult a jogharmonizációs munka, (16) 1991 tavaszán mégis attól lehetett tartani, hogy nem jön létre a ratifikáció. Elsősorban a gazdasági, szociális, kulturális feltételek hiánya miatt támadtak aggodalmak törvényhozási körökben. A bevezetés körül bábkodó szakértő azonban bizonyította, hogy ezek hamis érvek, s az *Egyezmény* szövegének hiányos ismeretéből fakadhatnak. Az *Egyezmény* szövegében ugyanis világosan elkülönülnek az ún. politikai, polgári jogok – ezek alkalmazására a dokumentum haladéktalanul kötelezi a csatlakozó államokat, míg a gazdasági, kulturális és szociális jogok érvényesítésére türelmi időt ad. Hozzászólásában *Bokorné Szegő Hanna* világosan megfogalmazta, mi is a szerepe a nemzetközi egyezménynek a jogrendben: „Természe-

tes, hogy a szerepe sosem lehet az, hogy megoldja a társadalmi feltételeket. De a jognak van olyan szabályozó szerepe, amely előreviheti a társadalmi fejlődést, s a rossz, nem megfelelő jogszabály pedig visszafoghatja. Ma erre különösen figyelni kell, mert az emberi jogok kérdése a világ államainak az érdeklődési előterébe került. Teljesen világossá vált, hogy a 21. század küszöbén minden államnak érdeke az emberi jogok tiszteletben tartása... Ki-

nek az emberi jogait kell igazán biztosítani, ha nem a gyerekeknek, születésük pillanatától kezdve! Ma nincs olyan állam, mely a nemzetközi sztenderdektől függetleníteni tudja magát." (17)

A ratifikációra hazánkban – nem kis részt a civil szervezetek, társadalmi erők nyomására – 1991 végén került sor. Ezzel a Magyar Köztársaság kötelezte magát az Egyezmény normáinak követésére. A Köznevelési Törvény, s a későbbi Gyermekvédelmi Törvény is vélhetően fontos állomásai az immár kötelező jogharmonizációnak. Az elhúzódo viták azonban azt sejtetik, hogy bonyolult érdekek hálójában kell e kötelezettséget teljesíteni. (18)

Hosszú huzavona után immár első kötelezettségét is teljesítette a kormány, s az ENSZ más tagállamaihoz hasonlóan, benyújtotta Jelentését az Egyezmény végrehajtásáról. E Jelentéssel most ismerkednek az ENSZ szakemberei, testületei, s várhatóan a közeljövőben a magyar közvélemény is megismerheti azt.

A továbbiakban fordítsuk figyelmünket az Egyezmény tartalmi újdonságaira.

Az elvi kiindulópont azt hangsúlyozza, hogy a gyermeket is – mint embert – megilletik az emberi jogok! A Gyermekjogi Egyezmény az első olyan nemzetközi érvényű dokumentum, amely ezen alapvetésből kiindulva átfogóan rendezte a gyermeket megillető jogokat.

A gyermekkor „különleges védelmének” szükségességét már a korábbi gyermekjogi do-

kumentumok is elismerték. A Gyermekjogi Egyezmény sajátossága, hogy ezt az alapvetést általános tétellel emelte: „A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe.” Sarkalatos pontja az Egyezménynek ez a mindenek felett álló érdek! A dokumentum, a speciális védelmen túl, a gyermekekre is kiterjesztette a polgári és politikai (pl. a helyzetét érintő kérdésekben a döntéshozatalban való részvétel joga, a gyermeki társadalom önszerveződési igényének elismerése stb.), továbbá a gazdasági, szociális és kulturális jogo-

kat. Végezetül: mindezen jogokat minden gyermeknek biztosítja (a diszkrimináció tilalma).

Pesszimista zárszó, avagy a korszakváltás másik értelmezése: minden válságba jut?

Miközben az előző fejezetekben azt igyekeztem bizonyítani, hogyan válik

„Természetes, hogy a szerepe sosem lehet az, hogy megoldja a társadalmi feltételeket.

De a jognak van olyan szabályozó szerepe, amely előreviheti a társadalmi fejlődést, s a rossz, nem megfelelő jogszabály pedig visszafoghatja. Ma erre különösen figyelni kell, mert az emberi jogok kérdése a világ államainak

az érdeklődési előterébe került. Teljesen világossá vált, hogy a 21. század küszöbén minden államnak érdeke az emberi jogok tiszteletben tartása... Kinek az emberi jogait kell igazán biztosítani, ha nem a gyerekeknek, születésük pillanatától kezdve!

Ma nincs olyan állam, mely a nemzetközi kívánalmaktól függetleníteni tudja magát.”

nemzetközi érvényűvé a jogi szabályozás, nem lehet nem tudomásul venni azt a tényt, hogy nemzetközivé vált a gyerekek fenyegettsége is (a tanulásból való kizárás, a leszakadás gondjai, a drogveszély, cseccsemőkereskedelem, szervkereskedelem, gyermekpornó, kiskorúak szexuális bántalmazása, a bűnözés kiterjedése a kiskorúakra – sértett és elkövető is! –, a gyermekkoldulás maffiái, az éhezés stb.). Jogos-e ezek után *Szabolcsi Miklós* posztmodern pesszimizmusa? „Vége annak az elbeszélésnek a történelemben, amelyik az emberiség javítását akarta, amelyik általános testvériséget akart, vége a francia forradalom óta ismert nagy diskurzusoknak, vége a pszichoanalitikai, vége a szociológiai, vége a marxista diskurzusnak, illetőleg mindezek a diskurzusok, mindezek a »beszéd« egymás mellett érvényesek. Egyszerre érvényesek és egyszerre érvénytelenek... Roncstemető van a mai európai gondolkodásban is: itt van a szocializmusnak, a tervgazdasági szocializmusnak nevezett gondolatrendszer roncsa, de ugyanilyen roncsa van a kapitalistának nevezett rendszernek is, a szabadelvű demokráciának is... Nagyon sokat beszélünk az Európai Közösségről, az Európához való csatlakozásról és különféle tagságokról, de... ennek az Európa gondolatnak a kulturális-ideológiai-művészeti része teljesen tisztázatlan a mostani »európai« országokban... Egy olyan válsághelyzetben vagyunk, amikor a régi összedőlt, de az új sem álló épület. És aminek a jegyében az újat fel akarjuk építeni, az teljesen kidolgozatlan. Ez lenne a mi iskoláinkban is az alapkérdés: a nemzeti és az európai, a nemzeti és az általános viszonya... Most gyakorlatilag mindnyájan egy kettős, sőt többes értékrendben élünk.” (19)

A gyermek- és ifjúsági korosztályra vonatkozóan az ifjúságkutatók, szociológusok és politológusok válasza egyértelmű. Ők az ezredforduló fiataljait vesztesékként definiálják, akikkel szemben csak tovább növekedett a „generációs adósság”. A veszteséglista hosszú. Az iskola, a tudás elvesztését jelzi a nyolc osztályt a tankötelezettség végéig be nem fejezettek számának emelke-

dése. A családok gyors és nagy tömegű leszakadása, a marginalizáció a társadalmi helyzetvesztést jelenti. A mobilitást és az integrációt biztosító mechanizmusok diszharmonikus működése miatt az érintettek régi értékeket, szokásokat, normákat veszítenek el. A társadalmilag hátrányos helyzet nemzedékeken át konzerválódik. A szocializációs csatornák (család, iskola) szerepcsökkenése (elvesztése) miatt erőteljesebb a szubkultúrák hatása. Az iskola parkoltat és munkanélküliségre „képez”, reményvesztettségre szocializál. A szubkultúrák a fiatalok társadalmi és kulturális differenciálódásának arányában egyre jobban eltávolodnak egymástól. A deviancia megjelenik a nyílt utcán. A drogfogyasztót inkább bűnözőként, mint betegként kezeli a társadalom és a jog, ezzel is a kriminalizáció esélyét növelve. Az egészségügyi és szociális ellátások visszaszorulóban vannak. A munkanélküliség a fiatalok korosztályát érinti leginkább, ezen belül is a 15–19 éves korcsoportot. (A munkanélküliségi arány körükben 30,1%-os, mintegy háromszorosa a középkorúakénak.) Elhelyezkedési esélyeiket tekintve lelegelesettebbek e csoporton belül is a 15–17 éves cigány fiatalok; körükben 81,7%-os a munkanélküliségi arány. Az államszocializmusból az ismeretlenbe haladó társadalom vesztese a fiatal nemzedék. (20)

Vajon az a „sikátortársadalom” alakul ki a világon, amelyet Lengyel László vizionál? (21) Vagy van még másféle esély és remény?

Makai Éva

Jegyzet

- (1) VAJKAI JÚLIA ÉVA: *Népnevelés a gép századában*. Studium Főbizománya, Bp. é. n., 12. old.
 (2) GÁRDOS ATTILA–VAJDA ÉVA: *A gyermekjogainak védelme a nemzetközi jogban*. = *Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon 1993*. Főszerk.: TRENCSENYI LÁSZLÓ. Gyermekkérdések Magyarországi Fóruma, Bp. 1994, 17. old.; I. még: BOKORNÉ SZEGŐ HANNA: *A gyermek védelme a nemzetközi jogban*. Jogtudományi Közlöny, 1979. június 29., 310–315. old.; valamint: BOKORNÉ SZEGŐ HANNA: *A gyermek védelme a nemzetközi jogban*. Acta Humana, 1992. 9. sz.

- (3) ILLYÉS SÁNDOR: *A különösség problémája a neveléstudományban. = A nevelésügy távlati fejlesztéséről.* Szerk.: GYÖRI ANNA-MAJZIK LÁSZLÓNÉ. VI. Nevelésügyi Kongresszus. Okker, 1994, 161–166. old.
- (4) VÁG OTTÓ: *Reformmódozatok és reformmozgalmak a pedagógiában.* Tankönyvkiadó, Bp. 1985, 214. old.
- (5) *Freinet-vel könnyebb.* Szerk.: BALLANGÓ JÁNOSNÉ és mtsai. Vitéz János Tanítóképző Főiskola, Esztergom 1990, 28–30., ill. 37. old.
- (6) KORCZAK, JANUSZ: „*A gyermek joga a tiszteltetésre.*” *Állampolgári technikák az iskolában.* Iskolapolgár Alapítvány – Állampolgári Tanulmányok Központja. Bp. 1995, 18. old. – Vö. VALEEVA: *Gumaniszticseszakja pedagógika Janusa Korcsaka.* Kazany 1994, 37. old.
- (7) KORCZAK, JANUSZ: *The Getto Years 1939–42. Ghetto Fighters' House and Hakibbutz.* Hameuchad Publishing House, 1983, 225. és 256. old.
- (8) KIRIAKOSZ, M.: *A jog és a proletárgyermek; OKI: A proletárgyermek társadalmi és jogi helyzete a Távols-Keleten. = A marxista pedagógia története dokumentumokban II.* Szerk.: VÁG OTTÓ. Tankönyvkiadó, Bp. 1971, 294–300. old.
- (9) EISELE, MARIE-PAUL: *Az ENSZ konvenciója a gyermekek jogairól. = Gyermeki jogok, jogsértő felhívások.* FICE, Bp. 1994, 8. old.
- (10) *Kézikönyv a gyerekekkel kapcsolatos jogi szabályozásról.* Szerk.: CSIZMÁR GÁBOR és mtsa. Magyar Úttörők Szövetsége Országos Tanácsa – Policoop Kiszövetkezet. Bp. 1989, 33–35. old.; BÍRÓ ENDRE: *A gyerekek jogairól. Állampolgári technikák az iskolában.* Iskolapolgár Alapítvány, Bp. 1993, 23–25. old.
- (11) MESAROVIC, MIHAJLO-PESTEL, EDUARD: *Fordulóponton az emberiség. A Római Klub második jelentése.* Kiadó és évszám nélkül.
- (12) KORÁN IMRE: *Világmodellek. A Római Klub jelentéséről az ENSZ kezdeményezéséig.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1980.
- (13) PECCEL, AURELIO: *Kezünkben a jövő. A Római Klub elnöke a világproblémákról.* Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1984, 179. old.
- (14) MIHÁLY OTTÓ: *Az iskola humanizálása – gyermeki jogok – oktatási törvény. = Törvény és iskola.* Szerk.: GAZSÓ F.–HALÁSZ G.–MIHÁLY O. Iskolafejlesztési Alapítvány, Bp. 1992, 47–48. old.
- (15) GÁRDOS ATTILA-VAJDA ÉVA: *A gyermek jogainak védelme...*, i. m., 59. old.
- (16) *Gyermekek a jogok asztalánál.* Szerk.: PAPP GY.–VILUSZ A. Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat – Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma, Bp. 1991.
- (17) BOKORNÉ SZEGŐ HANNA: *Hozzászólás. A boldog gyerekkorért, az ifjúság biztonságos jelenéért, jövőjéért. Kárjelentés. = Az 1991. május 23-i szakmai fórum jegyzőkönyve.* Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma, Bp. 1991, 7. old.
- (18) MAKAI ÉVA-TRENCSENYI LÁSZLÓ: *A tanulói részvétel korlátozása a közoktatási törvényben.* Köznevelés, 1994, 32. sz., 4–5. old.
- (19) SZABOLCSI MIKLÓS: *Problémák a műveltségkép körül.* Iskolakultúra, 1994, 22–23. sz.
- (20) *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón.* Szerk.: GAZSÓ FERENC-STUMPF ISTVÁN. Ezredforduló Alapítvány, Bp. 1995.
- (21) LENGYEL LÁSZLÓ: *Gazdasági és politikai értékrend az ezredfordulón.* Iskolakultúra, 1994, 22–23. sz.

A neveléstudományok és a pedagógia helyzete

A frankofon országokban határozottan, az angolszászoknál és az észak-amerikaiaknál a szakemberek implicite különbséget tesznek a neveléstudományok és a pedagógia között.

Ezek szerint a pedagógia:

- a nevelés „gyakorlati teóriája”, ún. közép-szintű elmélet, azaz empirikusan, közvetlenül igazolható ismeretek, összefüggések együttese; több olyan „nagy elméletbe” is beilleszthető, amelyek különben ellentétesek egymással;
- reflexió a nevelési szükségletekre és célokra;
- elkötelezett, eleve értéktelező, de fegyelmezett elemzési keret a nevelés szerkezeti és funkcionális feltételeihez;

– ismeret- és képességreferencia arról, hogy mit és hogyan kell tennie a tanítónak, tanárnak az iskolában;

– a pedagógusi képességek tára, mely képességek kidolgozásához a gyakorlatban való elmélyülés is szükséges;

– a tanítás és nevelés „művészi” vonásainak kifejezője.

Német területeken a *Pädagogik* vagy *Erziehungswissenschaft(en)* mint tantárgy és tudományág jelenik meg a szakmai